

Maciej Grochowski

Instytut Języka Polskiego PAN

Irena Bellert

1. Biogram

Irena Zieleniewska (I voto Findeisen) urodziła się 24 grudnia 1919 roku w majątku ziemskim w Smolicach (pow. Łęczyca), zmarła 17 grudnia 2017 roku w Rawdon (Kanada); pochowana na Cmentarzu Powązkowskim. W domu otrzymała gruntowne wykształcenie, m.in. w zakresie języków obcych, następnie uczyła się w szkole przyklasztornej w Pobiedziskach, a później w prywatnej żeńskiej szkole im. Cecylii Plater-Zyberkówny w Warszawie, gdzie zdała maturę (1938). Przed wojną ukończyła też szkołę sekretarek, prowadzoną w języku angielskim. W czasie wojny działała w konspiracji jako łączniczka (w Tajnej Armii Polskiej rtm. Witolda Pileckiego), została aresztowana przez Gestapo i przez blisko rok przebywała w więzieniu na Pawiaku; zwolniona z braku mocnych dowodów działalności konspiracyjnej. Wyszła za mąż za Andrzeja Findeisen (1941), porucznika AK, z którym miała córkę i syna. Mąż zginął w Powstaniu Warszawskim. Po wojnie pracowała jako tłumaczka w konsulacie amerykańskim w Sopocie, w Biurze Przepustek Wojskowych przy ambasadzie USA i w poselstwie meksykańskim w Warszawie.

W 1948 roku została aresztowana przez funkcjonariuszy MBP w związku z oskarżeniami (fałszywymi) o szpiegostwo na rzecz USA i do 1955 roku przebywała w komunistycznych więzieniach na ul. Rakowieckiej w Warszawie, w Bydgoszczy–Fordonie i Inowrocławiu; stosowano wobec niej tortury fizyczne i psychiczne. Została zwolniona po rewizji wyroku w marcu 1955 roku. Po wyjściu na wolność pracowała jako sekretarka i tłumaczka. Wyszła za mąż za Stanisława Bellerta (1958), pracownika naukowego (później profesora) Politechniki Warszawskiej. W latach 1957–1960 studiowała anglistykę na UW. Uzyskała tytuł magistra (1960) na podstawie pracy „Formalization of Grammatical Subject in English for Machine Translation Purposes” (opiekun prof. Margaret Schlauch), a następnie stopień naukowy doktora (1964), na podstawie pracy „A Relational Phrase Structure Grammar and its Tentative Applications” (promotor: prof. Margaret Schlauch), i doktora habilitowanego w zakresie lingwistyki stosowanej (1970), na podstawie rozprawy „On the Logico-Semantic Structure of Utterances” (Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich 1972). Za tę pracę I.B. otrzymała nagrodę naukową Wydziału Nauk Społecznych PAN (1973).

W latach 1961–1974 była zatrudniona w Zakładzie Lingwistyki Formalnej UW, kolejno jako asystent, adiunkt i docent (od 1971). W tym okresie przebywała kilkakrotnie na stypendiach w USA, współpracując m.in. z Noamem Chomsky’em, Zelligem Harrisem i Henrykiem Hizem. W latach 1970/1971 pracowała w Kanadzie jako visiting profesor, a od 1972 roku była profesorem na Uniwersytecie McGill w Montrealu (początkowo w ramach urlopu bezpłatnego na UW), w 1994 roku przeszła na emeryturę. W latach 90. XX wieku wielokrotnie przyjeżdżała do Warszawy, gdzie prowadziła kolokwia teoretyczno-językoznawcze.

I.B. była w Kanadzie współzałożycielką i prezesem Kanadyjskiej Fundacji Dziedzictwa Polsko-Żydowskiego, założycielką Komitetu Pomocy Polskiej Akcji Humanitarnej Janiny Ochojskiej, prezesem zarządu Fundacji im. Tadeusza i Zofii Romerów.

2. Teoria języka, semantyka, gramatyka

I.B. była anglistką i teoretykiem języka, stosowała metody formalne i logiczno-semantyczne w składni i nauce o tekście, koncentrując uwagę na metajęzyku semantyki. Zaproponowała koncepcję interpretacji semantycznej wypowiedzenia identyfikowanej ze zbiorem wynikających z niego konsekwencji (niezależnych od wiedzy o świecie). Koncepcja ta obejmowała problemy struktury predykatowo-argumentowej, referencji i kwantyfikacji, presupozycji i struktury tematyczno-rematycznej (z uwzględnieniem prozodii). W logiczno-semantycznej strukturze wypowiedzenia wyodrębniła trzy typy argumentów: odpowiadający indeksowi, kwantyfikatorowi ogólnemu, deskrypcji nieokreślonej. Pojęcie podmiotu logicznego uznała za szczególny przypadek pojęcia argumentu.

I.B. badała metody formalnej reprezentacji semantycznej wypowiedzeń (przede wszystkim oznajmujących i pytających), na przykładzie języka angielskiego i polskiego; analizowała warunki spójności tekstu, postawy modalne nadawcy i ich wykładniki. Przedmiotem jej zainteresowań były także spójniki przeciwstawne oraz zdaniowe partykuły epistemiczne.

I.B. była teoretykiem metafory. Zaproponowała zbiór warunków spełnianych przez teksty metaforyczne, stawiając je w opozycji do tekstów konwencjonalnych i nonsensownych. Koncepcja metafory I.B. była przedmiotem międzynarodowej dyskusji.

Na przełomie lat 60. i 70. XX wieku przyczyniła się do upowszechnienia w językoznawstwie polskim metod gramatyki generatywno-transformacyjnej i teorii ról semantycznych, a także krytycznej oceny tych metod.

Najważniejsze publikacje

- I.B. 1969. „Arguments and Predicates in the Logico-Semantic Structure of Utterances”. W *Studies in Syntax and Semantics*, red. F. Kiefer, i D. Reidel. Dordrecht–Holland: Springer, 34–54.
- I.B. 1969. „On certain syntactical properties of the English connectives «and» and «but»”. *Biuletyn Fonograficzny* 10: 3–29.
- I.B. 1970. „On the semantic interpretation of subject-predicate relations in sentences of particular reference”. W *Progress in linguistics. A collection of papers*, red. M. Bierwisch, i K.E. Heidolph. The Hague–Paris: De Gruyter, 9–26.

- I.B. 1971. „Niektóre postawy modalne w interpretacji semantycznej wypowiedzeń”. W *Sesja naukowa Międzynarodowej Komisji Budowy Gramatycznej Języków Słowiańskich*, red. S. Urbańczyk. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 155–169.
- I.B. 1971. „On the use of linguistic quantifying operators”. *Poetics* 1(2): 71–86.
- I.B. 1971. „O pewnym warunku spójności tekstu”. W *O spójności tekstu*, red. M.R. Mayenowa. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 47–75.
- I.B. 1971. „Rola gramatyki generatywno-transformacyjnej w rozwoju najnowszych badań lingwistycznych”. *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego* 28: 115–124.
- I.B. 1972. *On the Logico-Semantic Structure of Utterances*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- I.B., i Z. Saloni. 1972. „O opisie semantycznym haseł czasownikowych”. W *Semantyka i słownik*, red. A. Wierzbicka. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 223–236.
- I.B. 1974. „On inferences and interpretation of natural language sentences”. *Theoretical Linguistics* 1(1–3): 215–232.
- I.B. 1977. „On semantic and distributional properties of sentential adverbs”. *Linguistic Inquiry* 8: 337–351.
- I.B. 1980/1981. „Sherlock Holmes’ interpretation of metaphorical texts. Creativity in language symbols”. *Poetics Today* 2(1b): 25–44.
- I.B. 1983. „Full meaning, linguistic meaning and metaphorical meaning”. *Russian Literature* 14(3): 287–298.
- I.B. 1983. „One step towards an improved theory of metaphor. Reply to Maloney on Bellert’s paper”. *Poetics Today* 4(2): 349–354.
- I.B. 1984. „Interpretacja tekstów metaforycznych metodą Sherlocka Holmesa: twórcze użycie znaków językowych”, tłum. T. Dobrzyńska. *Pamiętnik Literacki* 75(2): 287–311.

Publikacje o uczonej i jej dorobku

- Bogusławski, A. 1986. „Nulla metaphora sine contradictione?”. *Pamiętnik Literacki* 77(1): 139–158.
- Bogusławski, A. 2018. „Irena Bellert (24 XII 1919–17 XII 2017)”. *Linguistica Copernicana* 15: 15–18.
- Kujawa, W. 2018. „Niełatwa jest droga do naszych celów. Irena Bellert – członek konspiracji, więźniarka polityczna, profesor”. *Glaukopis* 35: 353–376.
- Maloney, J.Ch. 1983. „Towards an Improved Theory of Metaphor: Bellert on Metaphorical Interpretation”. *Poetics Today* 4(2): 343–347.